

© Martí Domínguez

Alqueria del Bercoquero, a Meliana (Horta Nord). En els darrers cinquanta anys l'agricultura ha passat d'ocupar una part important de la població i de l'economia a ser una activitat minoritària des del punt de vista social i econòmic.

UN MODEL DE QUALITAT

AGRICULTURA, ALIMENTACIÓ I MEDI AMBIENT SOSTENIBLE

Josep Roselló Oltra

Poques activitats han anat tan lligades al desenvolupament de la nostra societat com l'agricultura. Al llarg de la història, el món agrari ha estat un component fonamental en els canvis socials i econòmics dels valencians. Durant mil·lennis, els nostres avantpassats han seleccionat i utilitzat vegetals i animals per a la seua alimentació individual i social, en un context pràcticament d'ecosistema mediterrani, dins de les lleis de l'ecologia, adaptant-se a l'ambient i modificant-lo. Hi ha hagut una activitat constant per domesticar el medi, ocupar-lo i viure'n, que a més de ser acumulativa ha estat en funció de les estructures socials i econòmiques i del nivell tecnològic present en cada moment.

La principal funció de l'agricultura, que sempre ha estat la producció dels aliments, ha canviat ràpidament. En els darrers cinquanta anys, des de la imposició generalitzada del model agrari industrial, ha passat d'ocupar una part important de la població i de l'economia a ser una activitat minoritària en alguns aspectes, com en la importància econòmica i social. Així i tot, l'agricultura continua sent molt important, ja que gestiona gran part del territori i de l'aigua, i crea un paisatge propi. Al temps que l'agricultura ha perdut força, la indústria transformadora i distribuïdora dels aliments ha viscut un creixement considerable.

L'acceleració ha estat molt important des de l'aplicació del mètode científic a la millora agrària. Però és a partir de la Segona Guerra Mundial quan les noves tecnologies agràries, exemplificades en la Revolució Verda¹, permeten la integració del sector agropecuari en la nova indústria agroalimentària.

**«A MÉS DE LES NOVES
EXIGÈNCIES DEL MERCAT,
L'AGRICULTURA ESTÀ
IMMERSA EN UNA GREU
CRISI QUE TÉ EL SEU
ORIGEN EN UNA COMPLEXA
TRAMA DE PROBLEMES
SOCIALS, ECONÒMICS
I ECOLÒGICS»**

■ CAP ON CAMINA EL MODEL ACTUAL...

L'agricultura i la ramaderia ja no alimenten els ciutadans, ho fa l'agroindústria dins de la cadena d'alimentació. Actualment, el sector agropecuari perd importància contínuament dins de la indústria alimentària. Les explotacions agràries es troben en una situació de desavantatge davant la resta d'integrants de la cadena de mani-

pulació dels aliments. No són elles qui prenen les decisions estratègiques, és més, la seua capacitat d'intervenció és ben pobra, però sí que assumeixen els majors riscos econòmics (la producció biològica clàssica lligada als fenòmens climàtics i agronòmics) i reben un benefici mínim.

I és que amb la integració vertical, característica del sistema agroalimentari, l'empresa líder marca l'estratègia a tota la resta de la cadena alimentària, i en aquests moments l'empresa líder és la gran distribució comercial.

Una de les majors revolucions que ha experimentat la indústria alimentària en les darreres dècades és el canvi en la distribució d'aliments. Aquestes empreses, aprofitant les economies d'escala, augmenten contínuament el seu control. Primer concentren les compres, limitant així el nombre de subministradors i obligant-los a ser grans. Després, marquen els protocols de producció, amb la qual cosa determinen les condicions de treball de les altres empreses en totes les seues fases. També amb la creació de marques pròpies, que fan perdre el valor a les marques industrials o comercials tradicionals. Per últim, les empreses d'alimentació entren en la producció agrària si és interessant. Trobem així cellers amb vinyes pròpies, exportadors propietaris d'hivernacles i grans finques de cítrics, etc. Les cadenes d'alimentació estan marcant una nova organització del sistema alimentari.

Als empresaris agraris els queda complir tots els requeriments per ofertar els aliments demandats, i esperar que el bon funcionament del sistema alimentari els recompense. Hi ha qui és capaç d'organitzar-se, controlar

¹ Als anys seixanta i setanta del segle xx es va produir un augment espectacular de la productivitat agrícola –sobretot de dacsa, arròs i blat– basada en la utilització massiva de fertilitzants, plaguicides i herbicides i de varietats adaptades a aquestes substàncies.

© Fotos d'aquest article: Josep Roselló

En les societats agràries existeix un coneixement de les característiques dels ecosistemes que s'ha anat transmetent de generació en generació. En la imatge, cultiu de pebres a Lliria (Camp del Túria) amb cavall, una pràctica molt adequada per a feines delicades.

els costos de cultiu i adaptar-se a les exigències; i hi ha molts que no. El productor o empresari agrari, o agricultor a temps parcial o petit propietari –hi ha moltes tipologies al camp valencià–, que no siga capaç de seguir el ritme de l'evolució del sector, quedarà marginat del mercat convencional.

Al mateix temps, l'agricultura actual tampoc no va bé. A més de les noves exigències del mercat, està immersa en una greu crisi que té el seu origen en una complexa trama de problemes socials (desocupació, despoblament, envelliment de la població rural...), econòmics (increment dels costos de producció, pèrdua de renda agrària, endeutament dels agricultors...) i ecològics (contaminació de l'aigua, erosió del sòl productiu, dependència energètica, pèrdua de diversitat biològica i de paisatges...), problemes que cada vegada són més evidents i de major intensitat.

■ EL CAS VALENCIÀ

Una de les reflexions més serioses sobre l'estat actual i futur de l'agricultura valenciana és la realitzada per la Fundació IVIFA (Institut Valencià d'Investigació i Formació Agroambiental) a través de l'Observatori per al Sector Agroalimentari i el Món Rural Valencians.

Les conclusions que se'n desprenen són preocupants. Sembla que tan sols hi ha un mercat possible per als empresaris agraris, però la seua evolució és tan ràpida que, per tal de ser competitius i adaptar-s'hi, calen canvis molt importants, fins i tot traumàtics.

Cal destacar, per exemple, que s'assumeix el fracàs de la reforma agrària del minifundisme, tot i que la reduïda extensió de les explotacions actuals és una dificultat perquè existesca un estrat d'explotacions competitives en el sector, agreujat pel fet que la modernització del regadiu està consolidant el minifundisme i la parcel·lació.

El sector agrari valencià es troba ja en una situació complicada en què nombroses explotacions no poden continuar funcionant com fins ara. Sembla que es produirà un canvi en el panorama de les explotacions agràries a un ritme major del que ja té lloc actualment.

■ BUSCANT ALTERNATIVES: AGRICULTURA ECOLÒGICA I AGROECOLOGIA

En la cerca d'alternatives a la crisi actual, i en defensa de models més sostenibles, l'agricultura ecològica destaca com a model agrari amb experiència contrastada, que ofereix aliments d'elevada qualitat biològica, ja que

A l'esquerra, el senyor Vicent d'Anna (Canal de Navarrés) cultiva els seus pebrots, coneguts com pebrots de colors. A la dreta, el senyor José Luis d'Alzira (Ribera alta) mostra els seus pebrots picants. Com ells, molts agricultors encara guarden llavors i coneixements, de gran interès per als models alternatius de producció d'aliments.

estan exempts de residus i s'han produït sense forçar el conreu, al temps que és molt més respectuosa amb el medi ambient i per tant ajuda a conservar els recursos naturals. Al País Valencià més de 1.500 productors, entre agricultors, elaboradors i importadors, i més de 35.000 hectàrees de conreus formen el sector de la producció ecològica, amb un gran potencial productiu de tot tipus d'aliments; així tenim fruites, verdures, oli i vi, pa i derivats, ramat, transformats, etc. Per contra cal destacar el baix nivell de consum intern, que obliga a exportar quasi tots aquests aliments de gran qualitat.

Altres solucions alternatives, proposades pels mateixos implicats del sector agrari, són els projectes de desenvolupament local lligats a l'ús sostenible dels recursos naturals, valoritzant la gastronomia, el paisatge i la cultura pròpia mitjançant noves activitats com el turisme rural o l'educació ambiental. Aquestes iniciatives coincideixen en el temps amb una preocupació creixent de la societat pels temes ambientals. Així importants sectors mostren interès per aliments més sans, produïts sense degradar els recursos naturals

Característiques comunes a bona part d'aquestes experiències són la revalorització dels recursos locals, l'articulació amb altres ac-

tivitats econòmiques i el desenvolupament de canals curts de comercialització que permeten als productors captar un major valor afegit.

En aquest context, des de l'agronomia i el desenvolupament sostenible, apareix l'agroecologia com a ciència per a la sostenibilitat. Aquesta es pot definir com un enfocament teòric i metodològic que pretén estudiar l'activitat agrària des d'una perspectiva ecològica, econòmica i social (Altieri, 1999; Guzmán Casado *et al.*, 2000). L'agroecologia aporta una visió global del sistema agrari. Més que no una disciplina específica, respon a una suma de camps de coneixement, com l'ecologia, l'agronomia, l'antropologia, l'economia agrària o el desenvolupament rural.

Per a l'agroecologia, l'home i els seus sistemes socials són tan importants com els sistemes ecològics. La

seua vocació és l'anàlisi de tot tipus de processos agraris en sentit ampli, on els cicles minerals, les transformacions de l'energia, els processos biològics i les relacions socioeconòmiques són investigats i analitzats com un tot (Altieri, 1999). L'agroecologia està cridada a ser una eina per a l'estudi del sector agrari i la seua sostenibilitat, amb la col·laboració multidisciplinària de molts altres camps

«LAGROECOLOGIA ESTÀ CRIDADA A SER UNA EINA PER A L'ESTUDI DEL SECTOR AGRARI I DE LA SEUA SOSTENIBILITAT, AMB LA COL·LABORACIÓ DE MOLTS ALTRES CAMPS DEL CONEIXEMENT»

del coneixement, que ja actualment participen de la preocupació per l'evolució de l'activitat agrària.

I és que l'agricultura, a més d'obtenir els productes directes de l'agrosistema i ser la base dels models d'alimentació, realitza moltes funcions més, és l'anomenada polifuncionalitat de l'agricultura. Hem de tenir en compte que agricultors i ramaders amb les seues activitats agropecuàries gestionen i utilitzen una gran part del territori, de l'aigua i del sòl, és a dir, dels recursos naturals que no sols s'han de fer productius, sinó que també cal conservar-los en un estat adequat per a l'ús de les generacions futures.

El paisatge agrari és el resultat d'una coevolució entre societat i ecosistema, marcada per les formes d'apropiació i ús dels recursos naturals. Els agricultors han generat una gran quantitat de diversitat biològica dins de les espècies de cultiu i tota una cultura sobre l'ús i gestió dels recursos naturals. Aquestes externalitats positives s'han de comptabilitzar adequadament, ja que són un benefici social i serà molt difícil que el mercat, per ell mateix, reconega aquests fins multifuncionals.

■ DIVERSITAT BIOLÒGICA I CULTURAL

La societat actual reconeix la diversitat biològica com a valor de gran interès perquè la reducció de la biodiversitat significa una reducció de recursos per a respondre a futures necessitats. A més de la consideració estètica, ètica o de patrimoni natural que podem fer-ne.

No obstant això, la preocupació per la conservació de la diversitat biològica no va aparellada a una preocupació semblant per la conservació de la diversitat cultural. La diversitat cultural representa les distintes solucions als problemes de la supervivència, en diferents ambients físics, elaborades pels grups humans. La diversitat cultural es troba amenaçada per la mateixa acció de l'home, hem de recordar que és un patrimoni propi de la humanitat, i que sols la humanitat pot garantir.

I la diversitat cultural que està més amenaçada és la relacionada amb les cultures tradicionals o agrícoles, que són les que viuen de l'ús i aprofitament dels recursos naturals renovables. Com diu Emili Laguna, «la veritable catàstrofe per a la biodiversitat, als països industrialitzats, és la pèrdua irreparable dels sistemes agraris tradicionals».

En l'actualitat, el reconeixement del fet que el model actual d'agricultura convencional no és sostenible ha esperonat nombrosos investigadors a tornar a estudiar aquests sistemes agraris tradicionals per

**«LES CULTURES
TRADICIONALS SABEN
CREAR I GESTIONAR
SISTEMES ECOLÒGICAMENT
MÉS EFICIENTS PERQUÈ
HI HA IMPLÍCITA UNA
RACIONALITAT ECOLÒGICA»**

Mas al terme de Morella (Els Ports), fins fa poc exemple d'autosuficiència en un ambient físic dur. L'abandonament progressiu de masos com aquest és un dels problemes a què s'enfronta l'agricultura actualment.

trobar-se que les cultures tradicionals saben crear i gestionar sistemes agraris ecològicament més eficients que els sistemes més moderns de producció agrària. El motiu és que en la producció tradicional hi ha implícita una racionalitat ecològica que no es pot menysprear.

La capacitat acreditada dels agrosistemes tradicionals per alimentar sosteniblement al llarg de generacions es basa en el coneixement detallat que tenen les societats agràries de les característiques dels ecosistemes sobre els quals viuen; aquest coneixement s'ha vist reforçat i protegit socialment per sistemes de creences, valors i normes culturals.

■ CONEIXEMENT LOCAL

L'èxit contrastat durant generacions de la sostenibilitat del model es fonamenta en complexos sistemes de coneixement local. Els agricultors tradicionals entenen suficientment els nombrosos components del seu entorn natural, com són els fenòmens biològics i fisicoquímics de la producció primària, la relació que mantenen amb les condicions ambientals i climàtiques, els ritmes

i temps associats als processos, les relacions entre les parts dels agrosistemes, les pràctiques i la tecnologia necessària, incloent-hi les relacions socials que intervenen en el procés productiu. És tot allò que s'anomena «saber fer», o «ús i costum del bon llaurador».

Aquest coneixement té algunes característiques de gran interès, com és el caràcter totalitzador, i comprèn la cultura local i les relacions d'aquesta amb el medi. Cultura i producció estan lligades, formen un tot que es reforça mútuament. Una altra característica és la transmissió oral entre generacions i la seua racionalitat. Malgrat la inexistència d'un suport teòric, no per això aquest coneixement tradicional deixa d'estar estructurat, però ho fa de manera diferent al coneixement científic.

Per últim, el model tradicional utilitza intensament la diversitat biològica. Les societats rurals coneixen des de fa temps que la clau de la supervivència és la diversitat. Aquesta estratègia es plasma en l'obtenció d'una gran varietat de productes utilitzant tècniques que suposen diversitat espacial i estructura de policultiu, utilitzant al màxim les espècies i la diversitat genètica present.

Aquest coneixement, tan útil per a dissenyar sistemes agraris més sostenibles, està desapareixent ràpidament, i sols té sentit en models de producció que valoren les seues aportacions i les puguen fer servir, és a dir, models com l'agricultura ecològica, ja que l'agricultura convencional simplement no hi compta.

■ CONSUM RESPONSABLE I SOSTENIBLE

No es pot completar la visió del sistema alimentari sense considerar el consum. Com a consumidors, que ho som tots, a part de conèixer les propietats i qualitats de l'aliment que ingerim, ens interessa molt conèixer les propietats i les qualitats del procés de producció i transformació.

Hem de recuperar el control d'aquesta funció biològica bàsica reflexionant sobre els models actuals i les implicacions que presenta. El consum responsable necessàriament ha de considerar la qualitat nutritiva dels aliments i no sol l'aspecte extern que tanta importància té actualment. S'ha de preocupar per l'agrosistema d'origen i per les condicions de treball i el context cultural que envolten el producte.

Si a més pensem en un consum sostenible, hem d'anar introduint en major o menor mesura nous valors de l'aliment com la proximitat, ja que el transport representa greus càrregues energètiques i impactes ambientals. Un altre seria l'estacionalitat, característica dels processos biològics i que proporciona la màxima qualitat a cada aliment en un moment de l'any, a més d'evitar

En la imatge, un dels agricultors que col·laboren en la recuperació de varietats hortícoles, assegut en una olivera mil·lenària al terme d'Énguera (La Canal de Navarrés). Aquests agricultors conserven un profund coneixement dels components del seu entorn natural.

el conreu forçat i la despesa energètica de produir una collita contra la climatologia, així com les manipulacions i envasos innecessaris que provoquen tantes externalitats negatives amb un cost de reciclatge altíssim.

La producció d'aliments d'alta qualitat i amb un impacte ambiental mínim ja és possible amb tècniques com l'agricultura ecològica, però no es tracta de dissenyar illes de sostenibilitat en el medi rural, si la distribució d'aliments i el consum no són coherents amb la responsabilitat i sostenibilitat necessàries el procés quedarà incomplet. El moment és oportú per a reflexionar al voltant d'aquests temes.

BIBLIOGRAFIA

- ALTIERI, M. A., 1999. *Agroecología. Bases científicas para un agricultura sostenible*. Nordan-Comunidad. Montevideo.
- GUZMÁN, G., GONZÁLEZ, M. i E. SEVILLA, 2000. *Introducción a la agroecología como desarrollo rural sostenible*. Mundi-Prensa. Madrid.
- LAGUNA, E., 1997. *De la teoria a la pràctica. L'aplicació dels coneixements sobre conservació en la gestió de la biodiversitat*. Conèixer per a conservar. XIV Universitat d'Estiu a Gandia.
- VV. AA., 2005. *L'Observatori per al Sector Agroalimentari i el Món Rural valencians*. Quaderns Agroambientals, 7. Fundació IVIFA. Bonrepòs i Mirambell.

Josep Roselló Oltra. Associació Llavors d'ací, Bonrepòs (València). Enginyer Tècnic Agrícola. Estació Experimental Agrària de Carcaixent, Generalitat Valenciana.

